

Zingen in de middeleeuwen

Van hoog tot laag

Herzien door werkgroep Remco Sleiderink

In de middeleeuwen zong iedereen, van hoog tot laag. Maar niet alle liedjes werden op schrift gesteld. Sommige liederen zijn enkel dankzij mondelinge overlevering bewaard gebleven.

Hoofse minnezangers

Hertog Jan van Brabant was het prototype van een dertiende-eeuwse ridder: hij hield van vechten en maakte zonder moeite een liedje over de liefde. Dat laatste lijkt vreemd voor een ridder, maar liedjes componeren en zingen hoorde er net zo goed bij als bedreven zijn in vechten met zwaard en lans. Het schrijven van minneliedereren was onderdeel van een elitaire cultuur waarin alles draaide om [Hendrik van Veldeke](#).

Vriendinnenlied

Vanaf het einde van de veertiende eeuw zijn er liederen bewaard gebleven die door burgers werden gecomponeerd. Ze staan bijvoorbeeld in het Brugse [Gruuthusehandschrift](#). Die burgers maakten liedjes als vrijetijdsbesteding en namen daarbij nogal wat over van de adellijke liedjes. Ze gebruikten dezelfde vormen en ze schreven over vergelijkbare onderwerpen: vooral over de liefde en dan nog het liefst over liefdesverdriet. Een interessant subgenre wordt gevormd door het vriendinnenlied (of met een oud woord: 'gespeelkenslied'). Hierin zijn doorgaans twee vriendinnen met elkaar in gesprek. De een is verdrietig omdat haar vriend ervandoor is, de ander biedt troost. In het vertrouwelijke gesprek van zo'n vriendinnenlied worden de mannen soms stevig bekritiseerd. Ze zijn niet te vertrouwen, willen niets liever dan een meisje haar maagdelijkheid ontnemen, en geven niet thuis als er een kind op komst is. Kortom: mannen zijn geile en onbetrouwbare schepsels.

Dageraadslied

Er zijn natuurlijk ook liefdesliederen waarin de geliefden het beter met elkaar kunnen vinden. Dat is het geval in veel dageraadsliedereren (of wachterliederen). Dat zijn liedjes die zich afspelen in de nacht en de vroege morgen. Een verliefde jongen gaat op bezoek bij zijn vriendin en ze liggen samen te vrijen. Helaas is de nacht veel sneller voorbij dan ze dachten. De wachter, die op een toren op de uitkijk staat, roept dat het licht wordt. De geliefden moeten afscheid nemen, omdat ze niet ontdekt willen worden. Een mooi voorbeeld is *Die wachter die blies aen den dach*:

Audio file

Fragment voorgelezen door: Ed van der Vlist

Die wachter die blies aen den dach
op hogher tinnen daer hi lach,
daer blies hi aen des daghes schijn:
"waer lievekens bi malcander sijn,
so scheiden si saen;
voor tgroene wout den dach breect aen."

De wachter luidde de dag in
op de hoge toren waar hij stond,
daer blies hij de dageraad:
"Daar waar liefjes bij elkaar sijn
ze moeten dadelijk uit elkaar gaan;
voor het groene woud breekt de dag al aan."

Contrafacten

Naast liefdesliedjes, zijn er vooral veel geestelijke liederen bewaard. De reden waarom er veel handschriften bewaard zijn met kerkelijke liederen, is niet omdat de Kerk meer liedjes had, maar wel omdat ze over de middelen beschikte om haar muziek neer te schrijven. Daarbij zijn liederen over God en Maria en vooral ook heel veel kerstliedjes. Sommige daarvan worden ook in onze tijd met kerst nog gezongen, zoals het bekende *Nu sijt wellekome Jesu lieven heer*. Ook binnen het religieuze genre keerde het liefdesthema terug. Zo schreef de Brabantse mystica [Hadewijch](#) over de liefde van en voor God. Veel religieuze liederen zijn contrafacten: ze zijn geschreven op de melodie van een bekend wereldlijk lied.

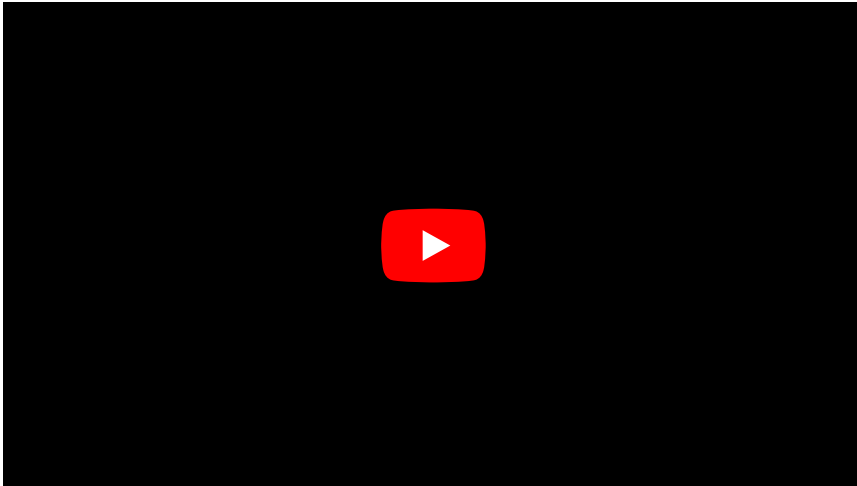
Mondelinge overlevering

Liedjes zijn en waren bij uitstek teksten om uit je hoofd te leren en te zingen als je vrolijk, droevig of opstandig bent. Of gewoon om het samen gezellig te hebben: in de middeleeuwen werden bij samenkomsten graag emotionele verhalen gezongen die iedereen kende. Dergelijke ballades werden opgenomen in bundeltje als het zestiende-

eeuwse [Antwerps liedboek](#) maar gingen even gemakkelijk van mond tot mond. Soms werden ze pas na eeuwen opgeschreven. Het [Lied van heer Halewijn](#) is daarvan een goed voorbeeld.

Vlogboek: Middeleeuwse liederen

In deze video bespreekt Jörgen hoofse minnellyriek, *Hendrik van Veldeke*, *Lied van heer Halewijn*, *Lied over de moord op Floris V*, *Egidiuslied*, *Kerelslied*, *Afscheidslied*, *Gruuthusehandschrift* en *Antwerps Liedboek*.

Verder lezen

- Het handschrift met de liederen van Jan I van Brabant is te zien in [de Universiteitsbibliotheek in Heidelberg](#).
- Frits van Oostrom, *Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300* (2016), [87-93](#): 'Orale liedkunst' en [205-210](#): 'Lund en hertog Jan'.
- Frits van Oostrom, *Wereld in woorden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1300-1400* (2013), [382-402](#): 'Muziek zonder grenzen'.
- Herman Pleij, *Het gevleugelde woord. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1400-1560* (2007), [606-610](#): 'Het Antwerps liedboek'.
- *Antwerps liedboek* in [Literaire canon](#).

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/middeleeuwen/zingen-in-de-middeleeuwen>